

Elck zegg'het voorts

Nieuwpoortse archiefkrant

Verschijnt viermaandelijks - jaargang 9 - nr. 1 - november 2016

Editoriaal

In dit nummer beschrijven wij enkele personen uit de geschiedenis, die in Nieuwpoort op doortocht waren of er zelfs geboren zijn.

De laatste plaatscommandant van het garnizoen te Nieuwpoort, baron de Villers, werd later nog luitenant-generaal der artillerie.

In het karthuizerklooster te Nieuwpoort schreef Theodore Augustin Mann in de kloosterbibliotheek een oeuvre bij elkaar.

Englebert Pieter Decrop, uit de Recolettenstraat van Nieuwpoort, maakte twee oorlogen mee als officier.

Een onderwijzerszoon, Fabrice Polderman, had een merkwaardige levensloop en stierf in Rio de Janeiro.

Honoré Boydens las voor ons enkele dossiers van het Nieuwpoortse archief door, bijvoorbeeld van een hoofdman Clayman van Ramskapelle.

Theoloog Josse Clichtove mengde zich met tractaten als een opiniemaker tussen humanisten van zijn tijd.

Wij proberen verder hier en daar wat puntjes op de i te zetten.

Wij namen afscheid van ons lid Antoon Hillewaere (1942-2016).

G. Demerre

Geschiedenis

AFSCHIED UIT NIEUWPOORT

Uit de documentatie van onze ereburger Jules Callenaere (1922-2007) diepte zijn weduwe Bertha Dehouck (°1926) een artikel op dat verscheen in het weekblad Het Wekelijks Nieuws van 9-01-1981.

“Was Nieuwpoort ten dode opgeschreven toen soldaten in 1862 het garnizoen verlieten?”

cit.

Het nieuws dat de regering besloten had, de militaire uitrusting van de stad op te geven en van het verder behoud van het garnizoen af te zien, maakte de bevolking wrevelig en ook ongerust. Men leefde toen immers in moeilijke economische tijden en handel en nijverheid stonden slechts op een laag pitje. De officieren en soldaten zorgden voor de nering, waarbij ze in verscheidene krijgsgebouwen in de stad verspreid lagen. De haven van Nieuwpoort verging het in die tijd bijzonder slecht en het aantal schepen, dat jaarlijks de haven aandeed, was zo klein, dat de

Nieuwpoortse haven in de schoolboeken uit die tijd vermeld stond als een zeer kleine vissershaven. Maar ook de visserij was van zeer weinig betekenis in die dagen ...

En nu kwam de slag, die Nieuwpoort net nog tekort had, om ten onder te gaan: het vertrek van het garnizoen. "Dat is de dood van de stad!" klonk het eenparig.

1862 was aangebroken, het ongeluksjaar. De avond vóór het vertrek greep de laatste taptoe plaats. Het was sinds jaar en dag een gebeurtenis, waarmee het volk vergroeid was. Het was eigenlijk niets anders dan de dagelijkse aflossing van de wachten aan de verschillende militaire gebouwen. Maar men had er eigenlijk in de loop van de jaren een soort ceremonieel van gemaakt.

Van aan de kazernen aan de Westlaan, nu Astridlaan, kwam er elke avond een afdeling soldaten stoetsgewijze met de klaroenen op kop, en voorafgegaan door dansende kinderen, door de Langestraat en de Marktsraat naar de Grote Markt. Daar stond immers het gebouw van de Hoge Wacht, nu de plaats waar het Schorrehof staat.

Daar was het hoofdkwartier, waar men dag in dag uit en ook 's nachts twee schildwachten kon zien, die voor het gebouw heen en weer liepen. Omdat men er elke avond taptoe hield en het wisselen van de wacht met ceremonieel gepaard ging, werd het gebouw weldra Taptoe geheten.

De avond, waarop de laatste taptoe zou plaatsgrijpen, was de hele stad op de been, om afscheid te nemen van wie zij de "heren kanonnières" noemden. 's Anderendaags vroeg was het grote moment van het afscheid aangebroken. Om zes uur 's morgens bliezen de klaroenen in de kazernen, in de militaire bakkerij van het Arsenaalplein, de plaats van de Rijksmidschool (campus "Vierboete"), en aan de poederfabriek eveneens aan de Arsenaalstraat de laatste "réveille". Met pak en zak trokken de soldaten in gesloten gelederen door de Marktstraat naar de Grote Markt, waar de bevelhebber van de militaire vesting van Nieuwpoort te paard en omringd door zijn Staf de laatste troepenschouw hield.

En toen het leger optrok naar de Oostendestraat, was er in de andere straten geen levende ziel te bespeuren: alles wat benen had verdrong zich tussen de markt en de kaai en het was met een opgekropt gemoed, dat de Nieuwpoortenaren de laatste militairen onder de grote kaaipoort zagen verdwijnen en de richting van Oostende (sic) inslaan.

Onze getuige van ter plaatse !

In de kroniek van J.B. Rybens, voortgezet door Th. De Roo sr. en Th. De Roo jr noteert deze laatste:

(1861) "Door het nieuw oorlogsstelsel in ons land

worden de sterken onnodig bevonden. Daer reeds Meenen, Jperen, Audenaerde & a geslegt zijn, is onze stad Nieuport door besluit van den minister van oorlog Chazal ook het slagtoffer geworden. Onze schoone aldersterktste vesting, zoo schoon rond beplant met duizende boomen is ook in onge-naede gevallen."

"Allen waeren Nieupoortnaer moet daer groot hartzeer in hebben daer onze stad jaere 1385 door Philippus Audax, hertog van Bourgoigne omringd is geworden door eenen muur van veertig torrekens en bujten werken, verscheijde belegeringen heeft onderstaen ..."

"Ten jaere 1815 Napoleon Buonaparte van het eijland d'Elbe komende, gelijk het gekend is in de historie, deed nog eens eenen inval in de maend junij en wierd geslaegen den 18 der zelve maend te Waeterloo. Alsdan hadden wij een garnizoen van 1400 mannen bestaende in Schotten en Hanoversche, en 200 vuermonden op de wallen en de bujtenwerken en fort Vierboet alle afgezet met pallisaden ..."

[Dat was waar nu het appartementsblok Nautilus staat.]

Dan beschrijft de kroniekschrijver de grootste werkzaamheden in de Hollandse tijd waarbij de versterking van Nieuwpoort werd uitgebreid. Nu wordt hij getuige van de afbraak ...

"Wij borgers, zelfs de vreemdeling zien met een afgrijzen deeze verwoestingen aen. Ik schrijver dezès, zoon van Mr. Th. De Roo, die deze werken gedeeltelijk gecommandeerd hebbe als opzichter van het rijk, onder de beveelen van den heer Goblet, kommandant der genie zedert 1816 tot 1822, zien deze vernieling met allen waeren Nieupoortnaer, met droefheijd aen."

Ontmanteling

"Den 2 9bre hebben zij begonnen de kanonnen, obitzers en bomketels (mortieren) te vervoeren uijt het Arsenael naer Oostende per wagens."

"Den 18 Xbre is het laetste kruijd en krijgs voorraed van hier vertrokken. Het totael kruijd bestond in 80 000 kilogram en is vervoerd per schepe naer Oostende, Gend en Termonde."

(1862)

"In de maend julij zijn zij beginnen den vestenmeur aftebreken, langs de zijde der haven tusschen de Oostendsche poort ofte de Lange brug, naer de

Jperpoort, ende het afgebrokene dienende tot het maeken den zeedijk langs de haven ..."

"Den 11 september zijn van hier vertrokken naar Jperen (sic) het derde bataillon van het elfste regiment ligne troepen, welk bataillon alhier drij jaeren in garnizoen heeft geweest ..."

"Den 10 dito (8bre) is van hier vertrokken den heer barron de Villers, zijnde onzen laetsten plaets commandant."

Xavier Ferdinand de Renette de Villers werd baron in 1857, hij huwde in 1860 met Isaure Moretus Plantin en kreeg een zoon Charles te Ledeberg in 1869. Hij werd kolonel van het 2de Reg. Veldartillerie vanaf 1877 en werd commandant van respectievelijk de 1ste en 2de Bde artillerie vanaf 1881 tot 1887. Hij ging op rust als luitenant-generaal

(met dank aan Bertha Dehouck, Ghislain Dutrieue en de uitgave Bachten de Kupe)

G. Demerre

Een late encyclopedist via Nieuwpoort

THEODORE AUGUSTIN MANN

Terloops is reeds enkele keren in ons tijdschrift mel-

ding gemaakt van dit beroemd lid van het kartuizersklooster te Nieuwpoort: dom Theodore Augustin Mann.

Dat was in artikels van R. Dansercoer (+) en Freddy Beun. Zijn naam viel ook een paar keer in nr. 3 jaargang 8.

Drie meteorologen: G. Demarée uit Brussel, A. van Engelen en H. Geurts uit De Bilt diepten in 1994 manuscripten op uit de Koninklijke Bibliotheek van Den Haag, ondertekend door de prior van het kartuizersklooster te Nieuwpoort.

"Observations Météorologiques faites à Nieuport, depuis le 1 Oct. 1775, jusqu'à la fin de Mars 1776 à l'usage de l'Académie Imp. & Royale des sciences & Belles-Lettres de Bruxelles."

Het leven van Mann

Théodore-Augustin Mann, beter bekend onder de naam Abbé Mann, soms Dom Mann, A. Mann of T. Mann, is geboren in het graafschap York in Engeland op 22 juni 1735. Zijn vader was beheerder van de rivieren en waterwegen en stuurde Théodore naar een goede middelbare provincieschool. De student bleek al snel een grote exactheid en precisie aan de dag te leggen en zijn interesse ging uit naar wiskunde en natuurwetenschappen. Zijn vader had besloten dat een carrière in de rechten en de handel geschikt was en Théodore werd naar Londen gestuurd.

In 1754, als gevolg van onenigheid met zijn vader, trok hij echter naar Frankrijk. In Parijs bekeerde hij zich tot het katholicisme in 1756. Van Bossuet maakte *"Discours sur l'histoire universelle"* grote indruk. Hij werd verplicht het land te verlaten, omwille van de politiek van de Zevenjarige Oorlog (1756-1763) en kwam in Spanje terecht, waar hij een militaire carrière probeerde.

Aangezien hij veel meer beschouwend was, trad hij als kartuizer in het klooster te Nieuwpoort in 1758. Hij werd tot priester gewijd in 1760 en bracht de meeste tijd door met de lectuur in de uitgebreide bibliotheek van het klooster.

Zo schreef hij in 1762 onder andere *"Théorie des causes physiques des mouvements des corps célestes, d'après les principes de Newton"*. Tijdens zijn kloostertijd werkte hij ook al aan *"Principes métaphysiques des êtres et des connaissances"* (sic), zijn magnum opus met als groots opzet de harmonie aantonen tussen alle wetenschap en de (katholieke) godsdienst. Abbé Mann zou het werk uit angst voor censuur pas in 1807 publiceren.

En zeggen dat de theoloog en wetenschapper Teilhard de Chardin SJ, als brancardier in het Franse leger, uitgerekend in Nieuwpoort-Bad, in 1916 over dezelfde problematiek schreef!

Men koos Mann tot prior in 1764.

Hij werd als lid verkozen van de Académie Impériale & Royale des Sciences et Belles-Lettres te Brussel op 7 februari 1774, nadat hij er een lezing had gegeven op 6 oktober 1773.

Om gezondheidsredenen vroeg hij de secularisatie aan en verliet de kloosterstatus in juli 1777 om zich te Brussel te vestigen.

Om in zijn bestaan te voorzien, gunde men hem een vrijgekomen prebende (inkomsten van een geestelijke) in de O.-L.-Vrouwekerk van Kortrijk, waarbij hij niet verplicht was, om zich daar te vestigen.

Sinds 1780 stond hij vermeld als "Mr. l'Abbé Mann, Chanoine de l'Eglise Collégiale de Courtray à Bruxelles" op de namenlijst van residerende en vreemde academici, per datum van aanvaarding.

Er wordt beweerd dat hij de bisschopszetel van Antwerpen (sic) in 1785 zou hebben geweigerd als beletsel voor zijn studiewerk.

Op 1 juni 1787 werd Mann trouwens permanent secretaris van die academie.

Overigens was hij ook lid van de Société Libre d'Emulation de Liège in 1779, van Societas Meteorologica Palatina van Mannheim in 1787 en de Royal Society van Londen, de academie van Richmond in Virginia, de Société Patriotique de Milan, de Société Batave de Rotterdam (allemaal in 1788), dan de Société Zélandaise des Sciences te Vlissingen in 1791, de Society of Antiquaries in 1793 en de Board of Agriculture in 1794.

waren reeds verkocht op 24 maart in 1785 te Brugge. In het A.R.A. te Brussel bewaart men haar inventaris nr. 122 in doos nr. 74 van het Comité van de Religiekas. Ze telt het grootste aantal nummers van alle kloosterbibliotheken : 5000.

Het wetenschappelijk werk van Mann

Hij was zijn leuze getrouw :

" J'aime à penser librement pour moi-même et je désire que chacun en fasse autant de son côté "

Het wetenschappelijk oeuvre is enorm en omvat talrijke disciplines. De intellectuele activiteit in de Oostenrijkse Nederlanden stond in de 18e eeuw op een zeer laag pitje. Dit was veroorzaakt omwille van meerdere redenen.

Vooreerst de vlucht van de intelligentia op het einde van de 16de eeuw tijdens de Spaanse periode, de restrictieve en repressieve maatregelen tijdens de contrareformatie in de 17de eeuw en de wetenschappelijke isolatie waarin deze streek zich bevond.

Men moest wachten tot de stichting van de academie in 1769/1773 onder impuls van de keizerin & koningin Maria Theresia vooraleer een gunstig klimaat werd geschapen voor de wetenschappen en de schone letteren.

Abbé Mann mogen we zonder twijfel rekenen tot de zeer illustere leden. Indien hij had geleefd in Frankrijk, Italië, Duitsland, zelfs in zijn geboorteland ... was hij zeker een van de talrijke "auctores minores" die het decor vormden van de Eeuw van de Verlichting, gedomineerd door de encyclopedisten en de filosofen.

Het geheel van zijn werken werd door F. baron de Reiffenberg in 1830 voorgedragen in een "éloge". Hij heeft 63 scripta nagelaten, 57 mémoires, 21 werken zijn gedrukt en minstens 22 andere werken waren in opdracht van de regering van de Oostenrijkse Nederlanden of gevraagd door zijn "pairs".

De werken van Mann zijn het voorwerp geweest voor verdere studies.

Velen hebben hem tot heel recent geciteerd

J. Mertens (1991) Mann, de "Academie" en zijn "Tables des Poids et Mesures", Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge, 128.

A. Quetelet (1834) *Aperçu historique des observations de météorologie faites en Belgique jusqu'à ce jour*; (1849) *Sur le Climat de la Belgique*.

J. Vincent (1902) *Aperçu de l'Histoire de la Météorologie en Belgique*.

De militaire bezetting van België door de Franse revolutionaire legers dwongen Mann, om ook dit land te verlaten. De laatste sessie van de academie ging door op 21 mei 1794. Hij moest, als Oostenrijks onderdaan, definitief vluchten. Hij bracht het archief van de academie op een 'veilige' plaats.

Hij verhuisde opeenvolgend naar Roermond in Nederland, verschillende steden in Duitsland en Linz (Oostenrijk) vooraleer hij zich in 1797 vestigde in Praag (Tsjechië), waar hij een antiekzaak opende. Daar verbleef hij de rest van zijn leven, geplaagd door jicht. Hij zou daar overlijden op 23 februari 1809.

Boeken uit de kloosterbibliotheek van Nieuwpoort

L. Dufour (1947) *Notes pour servir à l'Histoire de la Météorologie en Belgique. L'Œuvre météorologique de T.-A. Mann* ; (1950) *Les premières Description du Climat de la Belgique ; Esquisse d'une histoire de la météorologie en Belgique* ; (1962) Mann, Théodore-Augustin.

P. Harsin (1933) *Un économiste aux Pays-Bas au XVIIIe siècle: L'Abbé Mann*.

R. Wellens (1965) *Théodore-Augustin Mann, Table chronologique de l'histoire universelle, depuis le commencement de l'année 1700 jusqu'à la Pais générale de l'année 1802*.

J. Thonissen (1871) *Un précurseur de Malthus*.

H. Van Houtte (1914) *Avant Malthus. La théorie de la population et le mouvement en faveur de la petite culture dans les Pays-Bas à la fin de l'Ancien Régime*.

J. Roegiers (1975) *Joséphisme et Eglise de Belgique*.

R. Calcoen (1984) *Th. A. Mann en zijn studie over Nieuwpoort*.

Deze Nieuwpoortenaar beschreef de "*Analyse des travaux de Mann sur la gestion des eaux de Nieuport et sa place et contribution dans le contexte du XIXe et du XXe siècles*" in *Academiae Analecta* nr. 3, Brussel.

Meteorologische waarnemingen

De Societas Meteorologica Palatina, gesticht in Mannheim in 1780 door keurvorst Karl Theodore schreef op 19 februari 1781 naar de academie van Brussel om de medewerking te vragen bij meteorologische waarnemingen op reglementaire wijze met gestandaardiseerde instrumenten van toen.

De opdracht werd toevertrouwd aan Abbé Mann vanaf 1784. Die zijn opgetekend onder de titel : "*Observationes Bruxellenses. Autore cl. abbate Mann, imperialis scientiarum Bruxellensis socio*". Hij voerde die uit tot eind 1792. De details van deze waarnemingen zijn verschenen in een deel "*Ephemerides Societatis meteorologicae palatinae*".

De manuscripten die in Den Haag zijn opgedoken (1994) zijn:

a) "*Observations Météorologiques faites à Nieuport. Depuis le 1 Oct. 1775, jusqu'à la fin de Mars 1776. A l'usage de l'Académie Imp. & Royale des Sciences & Belles-Lettres de Bruxelles. Lu à la séance du 2 avril 1776. Nieuport le 31 Mars 1776 Aug. Theod. Mann, Membre Ordinaire de l'Académie Impériale & Royale des Sciences et Belles-Lettres de Bruxelles*"

b) "*Observations Météorologiques faites à Nieuport depuis le 1 Avril jusqu'à la fin de Sept. 1776. Aug. Theod. Mann*"

c) "*Observations Météorologiques faites à Nieuport en Flandre, depuis le commencement d'Oct 1776, jusqu'à la fin d'Avril 1777, par D. Bruno Finch, Chartroux Anglois. Nieuport, le 3 Mai 1777 Aug. Theod. Mann*"

Het is duidelijk dat deze waarnemingen allemaal gedaan zijn in het kartuizerklooster, toen gelegen in de Kokstraat. Het klooster lag ten westen van de stad, ten noorden lag er een polder, ten westen waren de vesten van de stad en ten zuiden stonden particuliere huizen. Die kartuizers hadden zich daar gevestigd vanaf 1626 en zouden er blijven tot het decreet van 17 maart 1783 die hun sluiting beval.

De waarnemingen zijn opgetekend op een dubbele bladzijde per maand. Links staat achter een lijn het uur waarop de waarneming is opgetekend, de temperatuur (in Réamur) en de barometerstand, de windrichting en de omschrijving van het weer.

De rechterbladzijde is gereserveerd voor speciale evenementen : stormen, onweer, sterke wind, mist, overstromingen, droogtes (lente 1776) , optische waarnemingen (7 december 1776) , epidemieën en aardbevingen (28 november 1776).

Omtrent die aardbeving lezen we : Op die dag om 8 1/4 's morgens, heeft men een lichte schok van aardbeving gevoeld. Die is ook gevoeld in Calais, in Dover, enz. en ook in Duitsland waar in de buurt van Wenen een volledig dorp is verwoest, volgens de kranten van de tijd.

Het is mogelijk dat Mann hier "*La Gazette de France*" citeert waar op nr. 99 van de 9 december 1776 een seïsme gesignaleerd is in Calais (en in Dover) op 28 november 1776 om acht uur tien minuten 's morgens.

Mann wijdt het ongezond klimaat aan de Vlaamse kust aan de grote vochtigheid en de zeer frequente onwelriekende mist die er voorkomt. Hij komt daarop terug in zijn manuscript "*Mémoire sur la ville et le port de Nieuport*" waarin hij het slecht beheer van de haven, de polder en de waterlopen verantwoordelijk acht voor de endemische ziekten in de stad (sic).

Men treft er ook, veel gedetailleerder, de meteorologische waarnemingen in zijn "*Mémoire sur la Congélation de l'Eau de Mer, déduit d'une suite d'expériences faites sur ce sujet*" voorgelezen in de sessie van 6 maart 1776 en gepubliceerd. Hij besteedt een volle bladzijde gedateerd op 1 februari 1776, over de formatie van ijs in de haven van Nieuwpoort, op het strand en een ijsschotsenmassa die zich uitstreckte vanaf het Nauw van Calais tot aan de Hollandse kust.

"*A Nieuport la Glace avait à peu près huit pieds*

d'épaisseur sur la Côte & la Mer charioit d'énormes Glaçons à quatre lieues de distance" en "On a vu sur les Côtes de Flandres près de Nieuport, un grand nombre d'Oiseaux qu'on ne trouve qu'au Spitzbergen & près du pole boréal"

Andere lezingen van Mann in de Academie
"Mémoire sur l'Histoire-Naturelle* de la mer du Nord et sur la Pêche qui s'y fait." voorgelezen op de zitting van 20 november 1776.

[Natuurlijke historie is de oude benaming voor wat nu genoemd wordt : biologie !]

In dit werk publiceerde hij onder andere een lange lijst met vissen en andere zeebewoners die gedijden in de Noordzee, zoals Gamari (kreeft) en Solea (tong). Opmerkelijk is dat Mann in dit werk reeds de problematiek van de overbevissing aankaartte. Naar zijn bevindingen en die van vissers van Duinkerke, Nieuwpoort en Oostende, was de visvangst in vergelijking met twintig tot vijftig jaar daarvoor (m.a.w. omstreeks 1750) zichtbaar verminderd. Hij vermeldde dat niet alleen platvissen zoals tarbot, griet en schol en andere kleine vissen aan de kust, maar ook de kabeljauw over de hele Noordzee verdwenen en vroeg zich af wat de oorzaak hiervan was.

De algemene opinie ging ervan uit dat de vissen zich terugtrokken in zee. Volgens Mann kon dit echter het probleem niet zijn, omdat platvis in de Noordzee hoort en zich niet verplaatst zoals bijvoorbeeld de haring. Met andere woorden: als de vissen op hun plaats bleven, maar de vangsten minderden, moest dit wijzen op een vermindering in hun aantallen. Hij haalde hiervoor twee theoretische en twee praktische oorzaken aan. Eerst legde hij uit hoe volgens hem de bovengenoemde aardbeving van Lissabon en het tekort aan zeewier of zeegras de voedselketen verstoorden. Dit laatste constateerde hij aan de hand van wat aanspoelde op het strand. Daarnaast zorgde de 'seine' – een bepaald type visnet dat over de bodem sleepte – er volgens Mann voor, dat ook jonge vissen mee werden opgevisst. Bovendien werden de netten te lang in het water gelaten, wat de vissen verstoorde, en waren de mazen van de netten te klein.

Hij maande de vissers aan bovenstaande fouten te vermijden en zo de reglementen die al uit de 16e eeuw dateerden te respecteren.

'Strandt-visschers', volgens Mann, vernietigden alles met hun paarden en netten, van kleine vissen tot garnalen tot het voedsel van de vissen. Al in de 18e eeuw was er dus belangstelling voor de overbevissing en het effect van bepaalde vistechnieken op de visbestanden.

"Mémoire contenant le précis de l'histoire naturelle des Pays-Bas maritimes.": voorgelezen op de zit-

ting van 13 december 1775.

Hierin beschreef hij kort maar precies de gevolgen van de zeer zware en verwoestende aardbeving in Lissabon in 1755. Deze beving is bekend om de ravage die ze veroorzaakte in heel Portugal en de grote schokgolf ervan die in grote delen van Europa voelbaar was. Diezelfde dag, 1 november, verscheen een enorme vloedgolf in Nieuwpoort en veel mensen vroegen zich verwonderend af, wat hiervan de oorzaak kon zijn.

We vinden er ook een bespreking van de getijden aan de kust, waargenomen tussen 1720 en 1767. Hij merkte op dat de steden langs de kust (waaronder Duinkerke, Grevelingen, Calais, Nieuwpoort en Oostende) gemiddeld lager lagen dan deze 'uitzonderlijk hoge golven' en trok hieruit de conclusie dat een dijk minstens 30 tot 36 duim hoger moest liggen dan de hoogst gemeten vloed (omgerekend is dat bijna een meter). Hij besloot met de woorden: "*Par ces moyens bien observés, on pourrait espérer de mettre à l'avenir ce riche pays constamment à l'abri des ravages de la mer.*"

"Mémoires sur les grandes gelées et leurs effets: Où l'on essaie de déterminer ce qu'il faut croire de leur Retours périodiques & de la gradation en plus ou moins du Froid de notre Globe." voorgelezen in 1777.

Hij verzette zich tegen de dominante opinie toen, volgens Buffon, die de strenge winters van de 18e eeuw als een teken beschouwde van de afkoeling van de aarde.

[G.L. Leclerc, comte de Buffon 1707-1788 : naturalist, wiskundige en kosmologist]

Mann vermoedde de invloed van menselijke factoren : het rooien van de bossen, intensieve landbouw en het droogtrekken van vochtige gebieden. Maar dat was voor hem nog niet voldoende als verklaring. Hij was gewonnen voor de idee, dat het binnenste van de aarde wel eens de globale verwarming kon veroorzaken.

Hij anticipeerde duidelijk toen reeds op het debat dat vandaag gaande is : menselijke activiteiten en fysieke oorzaken spelen een rol. M.Collart, D. Droixhe en P. Gossiaux zijn de geschriften van dom Mann gaan opdiepen in 2012 (Parijs).

Een Hollandse collega viel hem bij : "*Observations sur le Froid Rigoureux du mois de Janvier MDC-CLXXVI*" door J.H. van Swinden."

Deze van Swinden was geboren op 8 juni 1746 in Den Haag. Hij studeerde eerst rechten maar doctorde later in 1767 als professor aan de universiteit van Franeker in Friesland. Hij bestudeerde onder meer het aardmagnetisme, het noorderlicht en de meteorologie.

Het bleek duidelijk dat dom Mann in drukke correspondentie was met van Swinden, want ook deze had waarnemingen opgetekend tussen 1771 tot 1794.

Maar hij bewandelde ook andere terreinen ... als een echte generalist of encyclopedist van zijn tijd!

"Mémoire sur l'ancien état de la Flandre maritime, ses changements successifs, et les causes qui les ont produits." 1777.

"Mémoire dans lequel on examine les effets & les phénomènes produits en versant différentes sortes d'huiles sur les eaux tant tranquilles qu'en mouvement, d'après une suite d'observations faites à ce sujet." 1777.

"Dissertations dans laquelle on tâche de déterminer précisément le Port où Jules-César s'est embarqué pour passer dans la Grande-Bretagne, & celui où il y aborda, ainsi le jour précis où il fit le voyage." 1780.

"Dissertation sur les Syrtes et les Marées de la Mer Méditerranée." 1788.

"Dissertation sur les Déluges, dont il est fait mention chez les Anciens; suivie de quelques Considérations Physiques & Mathématiques sur ces Catastrophes." 1788.

Dr. J.J. S'Jongers (+2015) - ons ontvallen medelid - was bijvoorbeeld in de ban van de catastrofetheorieën van dit laatste werk.

En in 1785 gaf hij zelfs nog *"Abrégé de l'Histoire ecclésiastique, civile et naturelle de la ville de Bruxelles et de ses environs"* uit.

Vergeten we niet: *"Encyclopédie des enfants (sic), ou Abrégé de toutes les sciences, refondu, beaucoup augmenté et corrigé dans toutes ses parties, afin de le rendre propre à l'usage des écoles des pays catholiques"* in 1782 te Brussel uitgegeven. Opgebouwd in vraag en antwoord met voorbeelden en illustraties op 156 p. Een dertiende druk dateert van 1807!

Omdat hij secretaris was, vindt men zijn naam nog op talrijke verslagen van sessies in de academie.

(Ciel et Terre. Vol. 110, 41-48, 1994 - VLIZ 2012 - nog bij diverse trefwoorden op Wikipedia)

red. G. Demerre

Een officier uit Nieuwpoort

Engelbert Pieter Decrop werd in 1884 geboren te Nieuwpoort als zoon van Engelbert Frans en Maria Isabella Willaert. De ouders waren gehuwd in Nieuwpoort op 6 maart 1879.

Moeder had in de Kokstraat een naaigerief-winkel. Zijn vader kwam als loods om op zee in 1897.

Zijn moeder stierf te Nieuwpoort op 26 maart 1924. 7

In de jeugd jaren was Engelbert jr. school gaan lopen in het Sint-Bernarduscollege. Op 16 jarige leeftijd engageert hij zich als vrijwilliger in het leger: 5 januari 1901. Hij werd onder-luitenant in maart 1911 (Oostende?) en nam ontslag om dienst te nemen bij de douane op 7 september.

Met het uitbreken van de oorlog meldt hij zich op 10 augustus als reserve onder-luitenant. Hij werd luitenant in juni 1915 en kapitein op 8 april 1917.

Op het einde van 1917 moet Engelbert opgenomen worden in het hospitaal in Grevelingen (Gravelines F) om later in Bretagne te herstellen gedurende vier maanden.

In 1919 huwt hij zijn oorlogsmeter, een Engelse Christina London, en zij vestigen zich in Lives-sur-Meuse bij Namen. De echtgenote sterft in 1929 en Engelbert hertrouwt met Germaine Marchal waarbij hij vijf kinderen heeft.

In de kazerne van Namen, bij het 13e linie regiment, wordt kapitein-commandant Decrop secretaris in 1933 van de Commissie voor het toekennen van frontstrepen aan krijgsgevangenen. Eens op pensioen in 1938 stelt hij zijn diensten ter beschikking bij het bureau voor recrutering.

Op 16 januari 1940 neemt hij terug dienst in het leger en maakt de 18-daagse veldtocht mee. Het 13e linie stond onder bevel van kolonel Labio en was Franstalig. Het regiment legde de wapens neer in Torhout. Op 31 december 1941 gaat hij definitief op pensioen.

ENGELBERT DECROP

In regel zou het normaal zijn geweest, dat hij krijgsgevangen bleef tot het einde van de oorlog als officier, maar gezien zijn tweetaligheid ... is het niet uitgesloten dat hij vervroegd vrijkwam met de andere Vlamingen.

Hij stierf op 8 maart 1945.

Richting Nieuwpoort

Uit de notities van zijn oorlogsdagboek, in het Frans, halen wij in vertaling enkele passages.

Hij vertrekt vanuit Oostende op 16 augustus 1914, bezoekt zijn opgeroepen broer via Bornem in Wilbroek. Dezelfde dag vervoegt hij zijn eenheid in Sint-Niklaas waar een artillerie-kapitein blij is met een officier uit de infanterie.

Op 21 augustus maakt hij het terugtrekken mee van wel 20 000 soldaten uit Antwerpen. Op 26 augustus is er alarm ... dat dan wordt afgeblazen.

Op 5 september is hij in Gent.

"Kortom, alles laat een zeer prettig verblijven voorzien. Zo is het aangenaam, de oorlog, zeker op de manier waarop wij het doen. Wij zijn altijd waar de vijand niet is, en als hij per ongeluk aankomt waar wij zijn, vertrekken wij om de plaats open te laten..."

"Het schijnt dat de aankomst van de divisie uit Namen de reden is waarom wij Sint-Niklaas hebben moeten verlaten. Ze zijn zo teneergeslagen aangekomen dat de hogere militaire autoriteit wou vermijden dat de ontmoediging onze dappere vrijwilligers zou aansteken. Om zo een spektakel van ontmoediging en verslagenheid te vermijden moesten wij de plaats ruimen."

"Vertrokken uit Namen met ongeveer 39 000, zijn ze met 12 000 aangekomen na een voetreis tot in Le Havre en dan per vrachtwagen tot Oostende. 23 000 zijn onderweg gebleven, geen doden, want ze hebben niet gevochten, maar "tout bonnement égarés" of eerder krijgsgevangen."

Hij heeft het over de 4e Legerafdeling (divisie) van luitenant-generaal Michel, met o.m. het 10e en 30e linieregiment.

Op 7 september ligt hij in Heusden bij Gent. De dag erop wordt hij als betaalmeester aangesteld in Destelbergen en moet de trein op met zijn regiment en 10 000 fr. richting Sijsele. In Assebroek logeert hij, maar op 11 september hoort hij kanonnen in Ledeborg.

Op 9 oktober zit hij in de gevechtslinie te Melle !

"We zitten hier vooraan in de gevechtslinie. Ieder moment kunnen de Duitsers opduiken. Hoe dikwijls heb ik deze situatie gewenst ?

Links van onze positie is er reeds contact. Ik ben uitgerust met een geweer en eenenveertig kogels. Als ik zou moeten schieten ben ik ervan overtuigd dat de helft van mijn kogels zullen treffen. De reden van deze plotse aanval is de uittocht van het Belgisch

leger vanuit Antwerpen.

Ze zijn reeds in Gent en wij zijn de achterhoede.

Ons bevel is dat wij in ieder geval niet mogen bezwijken. Dus vanavond wanneer het tragisch zou uitdraaien, ben ik dood of krijgsgevangen ...want terugtrekken doe ik niet, tenzij men mij dat beveelt.

Het artillerieduel verdubbelt: een Duitse schrapnel komt voorbij boven ons met een fluitend geluid op vierhonderd meter achter ons, een tweede volgt de eerste, dan een derde, een vierde. Ze zijn gericht op de Belgische artillerie. Het kruisvuur verdubbelt, een verloren kogel kletst open op enkele meter van ons. Het komt dichterbij en ik geloof dat wij er binnenkort te midden in zullen zitten.

Een duizendtal Franse Fusiliers Marins zijn gisteren in Melle aangekomen. Zij zijn het, die schieten, de felle ! Kijk, nauwelijks aangekomen mogen zij reeds vechten, terwijl wij drie weken reeds wachten. Eindelijk is onze beurt ook aangebroken."

Uiteindelijk zijn het die Fransen en een groep Engelsen die in Melle en Grontrode slag leveren tegen de Duitsers !

Het regiment met vrijwilligers van Decrop neemt de trein in Merelbeke voor Brugge, waar ze om middernacht aankomen.

" 's Anderendaags na een vlug ontbijt moesten we verzamelen bij het station. Na lang wachten stapten we in voor Oostende. Het was al middag. We kwamen aan rond 19u30. (12 oktober)

Daar heb ik enorm veel kennissen ontmoet. Ik heb mij met mijn mannen geïnstalleerd in de Wellington hippodroom ... Ik heb natuurlijk gelogeed in mijn 'oude' plaats.

's Anderendaags kwam het bevel om het 7e en 8e regiment Vrijwilligers te ontbinden en ze bij het veldleger te voegen. (13 oktober)

Het vertrek in Oostende had plaats 's namiddags om 19u met de tram naar Westende en van daar te voet naar Nieuwpoort. Ik vind ons huis [Kokstraat] gevuld met soldaten en ben blij nog een bed te vinden.

's Anderendaags (14 oktober) bepaal ik zelf mijn vertrek, want ik ben zonder manschappen. Ik loop de stad door en vind enkele 'dollaars' die ik verzamel en we vertrekken naar Oostduinkerke omstreeks 10u. Tijdens mijn geslenter door de stad heb ik mijn kozijn ontmoet, die bij het magazijn stond van de 1e divisie. De ongelukkige heeft noch zijn moeder, noch zijn vader gevonden.

Aangekomen in Oostduinkerke omstreeks 11u. Ik stop even bij mijn tantes en verneem dat mijn broer thuis is in Nieuwpoort. Vlug zoek ik een fiets en na een koers van 20 minuten in de regen kom ik he-

lemaal doorweekt thuis. Mijn ren was niet nutteloos geweest, want ik tref mijn broer die zich al goed geïnstalleerd heeft. We eten samen en ik keer terug naar Oostduinkerke om mijn manschappen op te zoeken. Van daar gaan we op weg te voet naar Veurne waar we omstreeks 19u aankomen. Ik vind er de meeste van de officieren van het 8e Vrijwilligers.

Na inlichtingen en mijn handvol mannen aangegeven te hebben naar waar ze moeten zich begeven, vertrek ik van hen definitief.

Die nacht, slapen we in Veurne na een afscheidsouper vorstelijk betaald door mijn commandant en besproeid met champagne, zodat hij 's anderen-daags haarpijn had... (15 oktober) "

Terug naar Nieuwpoort

Gedurende de Slag aan de IJzer was hij in Frankrijk ... zonder soldaten en verneemt hoe het er aan toe-ging rond zijn geboortestad.

26 oktober

"Het is nu reeds acht dagen dat ik angstig de kranten uitvlooi om nieuws over Nieuwpoort. Ik lees reeds acht dagen dat de Duitsers Nieuwpoort constant hebben aangevallen en Diksmuide en de IJzer zonder erover te kunnen komen (sic). Ze hebben twee dagen geleden Nieuwpoort gebombardeerd, wat zou het erg zijn als ons huis zou zijn verwoest. Maar zo lang ik niet lees dat ze het veroverd hebben, heb ik de hoop van het intact terug te vinden. Onze artikelen van naaigerief die wij verkopen zullen zeker veel geleden hebben, want ik kan zelfs niet geloven dat de Belgische troepen zullen nagelaten hebben om in de voorraad te rommelen. Maar veronderstel dat het huis er nog staat, dat is het enige wat ik hoop. O God, wat zou ik nieuws willen hebben.

2 november

Vandaag ben ik op het fameuze slagveld van de IJzer. Onze troepen zijn teruggetrokken langs de spoorweg van Nieuwpoort naar Diksmuide. Voor de loopgraven liggen nog vele Duitse lijken in de gruwel van die wrede oorlog.

We hebben twee gekwetste Duitsers gevonden die niet meer konden bewegen. Ze lagen al vier dagen op het veld, vergingen van de honger en leken helemaal uitgeput. We hebben ze naar de ambulance gebracht. Men signaleerde er vele andere.

Voor het ogenblik, laat de oorlogsmuziek zich horen: de obussen en de schrapnels vliegen fluitend over ons heen. We zijn goed beschermd in een verlaten hoeve.

Om hier te geraken hebben we de loopgrachten moeten verlaten. Vanuit een kabelballon heeft de vijand onze bewegingen gezien en ons bedacht met een

regen van schrapnels. Drie mannen zijn gekwetst: een eerste sergeant, een korporaal en een soldaat.

1915

Nieuwpoort, 2 januari

Ik ben haastig gevlucht in de kelder van de vroegere burgemeester, met commandant Schwetzer en een dertigtal mannen. Het bombardement raast en de 98-ers vliegen fluitend voorbij boven het huis. Het is de passage van zo'n obus door het dak die ons verplicht heeft naar beneden te vluchten terwijl we een koffie dronken.

Na het bombardement, of liever nadat het wat afnam ben ik buiten gekomen en stelde ik vast welke schade links en rechts was veroorzaakt. Huizen die ik voordien rechtop heb zien staan zijn helemaal ingestort. Onder andere zijn bij twee onder het puin zestien Zouavensoldaten en zesentwintig Belgen begraven. Is het nog nodig te zeggen dat we slechts lijken hebben teruggevonden ? Eigenlijk die 28-ers en die 30-ers zijn vreselijk als ze op een huis terechtkomen.

Ik ben ervan aangedaan om mijn geboortestad zo terug te zien. Wat zijn er veel huizen verwoest ! De kerk, er blijft slechts een geraamte over, bijna gans het marktplein is verwoest en de straten zijn versperd door grote obusputten van vier tot vijf meter diameter. Ons huis is enigszins gespaard, een enkele obus is er gevallen doorheen het plafond en een stuk muur. Daarentegen, de plundering is volledig van alles wat in de winkel was. Er slingeren alleen verbrokkelde voorwerpen rond kriskras door elkaar op de parketvloer. De toonbank is omgekeerd, de kast afgebroken, de deur ingebeukt en alles door elkaar en een afstotelijke smerigheid, en dat is de schuld van de fameuze Franse Zouaven ! Echt, de Duitsers hadden het niet erger kunnen doen.

Wat mijn nog het meest bedroefd heeft is de verdwijning van de voorwerpen waar ik persoonlijk aan gehecht was. Och , ben ik nu beland te midden een bende plundersaars ? En is het in een bevriend land dat ze zo handelen ? Echt, het is niet aan de Fransen om te zeggen dat de Duitsers echte plundersaars zijn.

De twee nachten die ik in Nieuwpoort heb doorgebracht zijn gebruikt om verbindingsloopgrachten (boyaux) te graven. We ploeterden in het water en de slijk.

Brugse vaart, 8 januari

Het is diep in een loopgracht dat ik iets zit op te schrijven. Een slijkerige en vochtige sleuf. Om er te geraken moesten wij vijftienhonderd meter doorheen water en slijk trekken. We zakten dikwijls tot halfweg

onze benen erin.

De Duitsers schieten voortdurend obussen. Een van onze mannen is een oog kwijt. Een andere blijft zich tonen, niettegenstaande hij reeds een viertal kogels langsheen heeft horen fluiten. Ik hoop dat hij zijn les geleerd heeft.

De vijand is constant op zijn hoede, want elke keer dat iemand zijn hoofd even toont, vliegen er kogels rond zijn oren. Het is een voortdurende kanonnade van grote obussen die over ons heen vliegen met een geluid als een donderweer dat overtrekt. De gewerschoten tussendoor weerklinken permanent gemengd door het schrille gefluit van obussen van een dichtbije Duitse batterij.

Iedere nacht trekken wij over de bruggen van Nieuwpoort om onze slaappleatsen op te zoeken waar we zeker de kogels horen fluiten.

De lijken van de slachtoffers zijn soms rap en voorlopig begraven, en nu het water zich wat terugtrekt, nadat heel het terrein overstroomd was, ziet men overal ledematen van soldaten uitsteken. Hier een hand, daar een hoofd. Even verder zijn het voeten of knieën. Al deze lichamen in ontbinding samen met die van sommige dieren drijven in het water en verpesten de lucht en maken het verblijf nauwelijks te harden. Ik heb een deel van de nacht doorgebracht om door de slijk het terrein te doorkruisen en ik ben triest en met bezwaard hart teruggekeerd.

Overdag heb ik met de verrekijker de streek afgespeurd. Ramskapelle dat zich dichtbij heel scherp aftekent is flink getroffen. Nieuwpoort heeft zijn torens en de halle verloren. Westende-Bad heeft ook veel te lijden gehad en recht voor mij, ligt een groepje ingestorte huizen van Schoorbakke.

En iets heel raars: in een weide die als een eiland oprijst uit een vlakke zee staat een eenzame koe te grazen te midden van kadavers van haar gelijken. Alleen? Neen, in gezelschap van talrijke kraaien die links en rechts aan de kadavers zitten te pikken en ze beetje bij beetje verorberen. 't Is verbazend, het is merkwaardig om een levend schepsel te zien tussen onze linies en die van de Duitsers.

In Oud-Stuivekenskerke is het een paard dat wandelt in onze richting en in Nieuwpoort, dichtbij Sint-Joris en een ander dat rustig aan het grazen is op kleine afstand van de vijandige linies.

Tijdens mijn wacht, heb ik het bezoek gekregen van een adjudant van de generaal en in plaats van enkele opmerkingen te ontvangen, zoals het meestal het geval is, bracht hij me chocolade ..."

"Le carnet manuscrit d'Englebert Decrop"
uitgave Cahiers de Sambre et Meuse. Le Guetteur
Wallon. N°2/2012

samenvatting G. Demerre.

Een merkwaardig man uit Nieuwpoort

Nog zo'n personage die een heel korte passage maakte in Nieuwpoort. Wij moesten meteen denken aan iemand als professor Louis Scharpé, ook iemand die een korte periode van zijn jeugd heeft doorgebracht te Nieuwpoort. [Archikrant 2006/1 Veurne]

Jan Van Acker citeerde deze figuur in Biekorf (2013, p.363-365), uit een bijdrage van K. De Clerck die enkele alumni van de Gentse universiteit situeerde.

Fabricius Fernandus Polderman werd in Nieuwpoort geboren op 12 september 1885 uit het gezin van Louis en Maria Thevissen*. Zijn woonden in de Recolettenstraat nummer 30. Er werden te Nieuwpoort nog twee kinderen geboren: Valerius op 1 mei 1887 en Juliette op 14 januari 1889.

Louis Polderman (° Lauwe 1853) was leraar (blijkbaar onderwijzer) aan de Staatsmiddelbare school. Zijn echtgenote, Maria Thevissen (°1852) was afkomstig van Kessenich. Rond 1882 kwam het paar in Nieuwpoort wonen.

Leerkrachten uit een rijksschool, beambten bij de douane, de posterijen, leden van de toenmalige rijkswacht ... het was niet zo zeldzaam dat die afkomstig waren uit alle hoeken van het land.

In 1890 verhuisde het gezin naar Brugge waar Fabrice als primus afstudeerde aan het atheneum. Zijn vader was er onderwijzer. Aan de Gentse universiteit studeerde hij Germaanse filologie en haalde zelfs nog prijzen in de Romaanse filologie. Vanaf 1908 gaf hij les in Chimay en dan in Brugge. Terwijl hij een graad behaalde aan de Luikse universiteit in de Romaanse filologie publiceerde hij en won een reisbeurs voor 2 jaar.

K. De Clerck geraakte dan het spoor even bijster. In 1913 gaf hij blijkbaar les in Bergen (Mons) en schreef, dat hij gestudeerd had in Parijs, Berlijn, Kopenhagen, Londen, Amsterdam...

In Parijs had hij op de École pratique des hautes études gezeten, in de Section des sciences historiques et philologiques.

De oorlog verraste hem te Brugge en hij week uit naar Engeland waar hij lessen en voordrachten gaf

o.m. aan de Belgische vluchtelingen aldaar.
Hij gebruikte wel eens het pseudoniem : Quinten van Brugge.

FABRICE POLDERMAN
1885-1948

In februari 1919 gaf Fabrice Polderman (1885-1948) Gustave Van de Woestyne de opdracht voor een portret. Beiden hadden bij het begin van de Eerste Wereldoorlog in Wales een veilig onderkomen gevonden, net als talrijke Belgen, onder wie ook kunstenaars zoals Emile Claus, George Minne en Valerius De Saedeleer. Het portret van Fabrice Polderman is een van de laatste schilderijen die Van de Woestyne in Engeland maakte. Het toont ons een scherpzinnig man, zijn doordringende blik onderzoekend op de toeschouwer gevestigd.

Polderman werd hoogleraar Duitse literatuur te Gent vanaf 14 april 1919 in opvolging van professor A. Bley en zat een tijdlang op de kabinetten van onderwijsministers Hubert en Huysmans.

De eerste was als technicus minister geworden tussen 1921 en 1922, terwijl de tweede dat departement had tussen 1925 en 1927. [Dat was nog eens het geval tussen 1947 en 1949]

Hij heeft beslist een rol gehad in de voorbereiding voor de vernederlandsing van de Gentse universiteit, waar de minister een punt van maakte.

In het geboorteregister te Nieuwpoort las Jo Ghijs dat Polderman in Parijs gehuwd was op 29 januari 1927 met Eugenie Korganoff. Er zal daarvoor beslist een geboortekte zijn opgemaakt in het stadhuis van Nieuwpoort daarvoor!

Met de Tweede Wereldoorlog koos hij weer om het land te verlaten en vestigde zich in Brazilië. Hij schreef er artikelen die verschenen in een tijdschrift van het scheikundig laboratorium Roche. Twee boekdelen heeft hij er geschreven waarin hij het standpunt verdedigde van koning Leopold III.

Hij stierf in Rio de Janeiro op 22 oktober 1948.
(met dank aan J. Van Acker, J. Ghijs)

*Iets over de familie Thevissen

Er was ook een onderwijzer Martin Thevissen te Nieuwpoort, die met zijn moeder in de Kokstraat woonde. Hij gaf les in de zgn. "Keuneschool" of het "Palais de l'Enfance". Deze instelling was gesticht door Benjamin Crombez om er schoolkoloniën hun intrek te laten nemen tijdens de vakanties. Er werd overigens ook les gegeven aan de kinderen van de Groenendijk. In 1905 staat genoteerd dat hij "verzekeringen deed" en boekenverkoper was.

G. Demerre

Steeds verwarringen

KATTESAS / KATTE

Men weet nu wellicht waar het Kattesas gelegen is ... maar waar komt het woord "katte" vandaan? We hebben heel lang geleerd dat er een "verband" was tussen een kartouwe en een katte waar ze opgesteld kon worden. Want een kartouwe was een soort kanon, dat blijkbaar ook kwartkanon werd genoemd omdat het projectielen schoot van 25 pond of een kwart van een "hundredweight" wat 100 pondgewicht is in Engeland. In 1650 is dat woord in het Engels opgetekend als "cartouw". (E.C.Llewellyn 1936)

NIEUW BEDELF

Zeer oude benaming voor opgeworpen aarde, ook overdrachtelijk in de zin van toeleg, inspanning. In de taal van de rederijders ook in de betekenis van beperkte ruimte ... (zie WNT)

De verleiding was erg groot om te denken dat het een teruggrijpen was naar de Sociëteit van het **Nieuw Gedelf**, waar dr. G. Dalle in zijn lic. verhandeling het in 1943 over had, bij het graven van de kanaalverbinding tussen Brugge-Nieuwpoort-Duinkerke.

Te Nieuwpoort is dat de naam, die gegeven werd aan de zesde waterloop in de achterhaven voor het lozen van het oppervlaktewater ten noorden van het kanaal van Plassendale en een deel van de Vladslovaart met een hevelduiker (sifon).

SPOORLIJN NIEUWPOORT

In de toeristische literatuur schuilen soms nog vergissingen over het einde van de spoorlijn naar Nieuwpoort. Het was in 1952 dat de laatste trein van Nieuwpoort-Stad naar Nieuwpoort-Bad reed.

In 1966 breekt men de spoorstaven uit op dat tracé. Er kwamen dus nog treinen toe vanuit Diksmuide naar Nieuwpoort-Stad tot 1967, voor het leger soms tot 1973. Maar eerst in 1974 werden ook daar de spoorstaven uitgebrouwen.

Die lijn kwam aanvankelijk Nieuwpoort-Stad binnen ongeveer waar nu de Parklaan ligt. Bij de wederopbouw na WO 1 werd een wijde bocht aangelegd over de Oude Veurnevaart (nu Coupe Gorge brug) en de huidige Spoorwegstraat, langs het huidige Sportpark naar het tracé van de Dienstweg.

SINT-BERNARDUS

De symboliek van de Sint-Bernardusfeesten (met een hond), verwijst naar de verkeerde heilige. Het waren de monniken van het Sint-Bernhardklooster (van Menton, feestdag 15 juni) die honden inzetten om verdwaalde reizigers te redden. In Nieuwpoort-Bad heeft men een patroonheilige gekozen : Sint-Bernardus van Clairvaux feestdag 20 augustus ... bijna zeker omdat de collegepriesters van het Sint-Bernarduscollege er de mis deden tot 1907. Het college kreeg die naam in 1879 omdat de grond van de instelling gekocht werd op 20 augustus en de pastoor Waffelaert suggereerde die naam. Heemkundigen hebben ook een mogelijkheid verzonnen dat dé Sint-Bernard in Nieuwpoort-Bad zou geweest zijn (sic). Dat hij ooit in de abdij van Koksijde op bezoek is gekomen zou wél blijken ...

Archief

CLAYMAN VAN DE KLEINE HEMME

In het oud stadsarchief van Nieuwpoort zit een dossier nr. 3323 met stukken die tot de hoofdman van Ramskapelle behoord hebben, Cornelis Clayman, die onder meer pachter was van Kleine Hemme aldaar.

Terzelvertijd was hij ook pachter van Groot Allaertshuizen in Wulpen, want hij trouwde met de weduwe van de vorige pachter Frans Streeck.

Honoré Boydens nam dat dossier door, vatte een en ander samen, omschreef in zijn eigen woorden de inhoud ... maar maakte ook letterlijke transcripties.

Deze hoeven waren eigendom van de abdij Ten Duinen uit Koksijde, die sinds de 17e eeuw haar residentie had in Brugge. Enkele van die grote bedrijven uit onze streek waren gesplitst in een "grote" en een "kleine" om fiscale redenen. Jawel, reeds toen werd belast in schijven !

Het is de periode dat Lucas de Vriese abt is van de₁₂

abdij (1699-1725+).

Een eerste stuk is een kwitantie van de abt :

"Fr. Lucas Abt van Duynen erkent ontvangen te hebben van Cornelis Clayman, in huw met de wwe van Franc Streeck, 1000 gulden voor schade door Frans Streeck en voorzaten aande hofstede Groot Allaertshuysen door het breken van diverse graslanden en steken van deyrinck."

1000 gulden was toen het equivalent van 166-13-4 pond groot Vlaams. Dat zou nu overeenkomen met 11 000 euro.

Volgens de pachtcontracten was het verboden voor een pachter een weide te "scheuren" of desgevallend "deering" te steken, zonder uitdrukkelijke toestemming van de eigenaar. Het veranderde de waarde van een perceel en dus ook de reële opbrengst waarop de pachtprijs was berekend.

Uit een tweede stuk van 1717 halen wij de afrekening van de Kleine Hemme over een reeks jaren voor de 84 gemete 73 roeden:

Cleyne Hemme

1 jaar pacht voor hofstede met 84 g 73 r à 13 sch het gemet, op Baefm 1704 : 54-15-2

1705, 1706 en volg. waren het 97 g 163 r, jaarlijks 63-8-0 dus 2 jaren : 126-16-0

1707,1708 : 126-16-0

1709,1710 : 126-16-0

1711,1712 : 126-16-0

over d'ovyne geslegghen in 1704 à 8 st gemet, over 84 g 73 r : 5-12-3

idem 1705 nu over 97 g 163 r : 6-10-0

1706 tot 1 sch het gemet: 4-17-8

1707 en 1708 tot 8 stuyvers het gemet : 13-0-0

1709 tot 1 sch het gemet : 4-17-8

1710 en 1711 à 8 stuyvers het gemet : 13-0-0

1712 tot 2 sch het gemet : 9-15-4

Een assignatie te zynen laste gegeven by Michiel Laureys op 2-6-1706 : 8-0-0

Een assignatie by Joris Messiaen van 28-6-1706 voor het winteren van 6 ossen en 2 vaarsen, + drinkgeld : 11-1-4

De Kleine Hemme was dus ong. 38,25 ha groot en de pachtprijs was 13 schellingen per gemet, wat 7,27 euro per ha zou zijn vandaag.

De "ovyne" was een oude benaming voor de polderbelasting, uit de tijd dat er schapen werden geweid in de polder. Dat was toen 8 stuivers per gemet, dat kwam overeen met 0,4 gulden = 1-4 gr Vlaams = 16 groten [zou nu 4,8 euro zijn of 11 euro/ha]. Naar verluidt is dat nu 22 euro !

Soms was er blijkbaar een mindering te betalen, 1

sch in plaats van 8 stuivers, wellicht door de schade vanwege de inundatie vanuit Nieuwpoort in sommige jaren.

Joris Messiaen was pachter op 't Leeuhof in Koksijde, ook een hoeve van Ten Duinen.

Op een derde stuk kunnen we de samenvatting vinden, van de bedragen die in mindering gebracht werden ten voordele van de pachter, tussen 1692 en 1714.

Dat was voor een totaal van 507-16-2 pond groot Vlaams.

Onder meer:

Tussen 31 december 1692 en 12 januari 1693 werd aan La Briere betaald als sauvegarde : 10-0-0

Ook 9 dagen mondkost voor hem : 0-14-6

Zelfs werden 30 caesen geleverd voor de sauvegarde : 10-0-0

Betaling voor sauvegarde Immeloot tijdens het beleg in 1693 van Veurne : 18-8-0 pond groot Vlaams. De pachtersvrouw werd belast in 1692, 1693 en 1694 met een volle pacht voor 15 g 2 l 60 à 10 schellingen tot 22:4:9 pond groot Vlms.

Een kwart van de contributie 284 gulden 13 st 9 denieren in 1706 die betaald moest worden wat maakt : 13-15-10 pond groot Vlms.

Voor en half jaar dienst op de Grote Hemme, toen hij op de Kleine Hemme woonde van mei 1706 tot mei 1707 : 50-0-0

Het abonnement van de 10e penninck voor 1711 en 1712, van 97 gemete 1/2 voor 3/4 van de Cleyne Hemme 2 maal 2-12-3 1/2

Benedictus van Steenberghe was ontvanger van de abdij.

Jan Bollaert leverde hop voor 2-9-0

Jan Seru dekte een stal op de Grote Hemme in 1707 voor 5-8-0

Michiel De Smidt was schaper en kreeg dienstloon van 15-0-1

Jan Grimminck was matsenaere en leverde kalk voor refectie in de Kleine Hemme

Louis Coudeville was een timmerman

Pieter Hendryckx strodekker

Ignaas Bruneel leverde nagels en ijzerwerk

Joos Vervisch was dasscher op de Groote Hemme in 1707

Aan procureur Mariage te Rijsel werd betaald 3-12-4

Een zwarte merrie werd verkocht voor 50-0-0 via een intendant Bazantin

Aan Toussain La Pierre betaalde hij op 16 juni 1711 een assignatie van 103-0-0 pond groot Vlms

Deze opsomming werd afgesloten op 17 mei 1714 door F. Lucas, Abt van de Duynen.

De militaire evenementen in de regio noodzaakten "bewaking" van de hoeve, veronderstelden ook "contributie". Er werd zelfs een pacht geschraapt, de tijd dat de hoeve Groot Allaertshuizen geconfisqueerd werd door de Fransen. Een half jaar dienst doen, werd gerekend op 50 pond groot Vlaams ... dat bleek dus de prijs van een paard te zijn ! Aan de kerk werd de 10e penning betaald.

Benedictus van Steenberghe was ontvanger van de abdij, zoals Lucas de Vriese ook geweest was. Van 1725 tot 1729 was van Steenberghe abt.

Die Toussain La Pierre was pachter op ten Bogaerde, maar gebruikte 16 gemete 232 roeden grond uit Allaertshuizen. Toevallig of niet, maar die was getrouwd met de weduwe van een andere Cornelis Clayman (°1629).

Nu betwistte hoofdman Clayman een en ander op de rekening van de ontvanger. Hij kreeg een brief van Fr. Norbertus van Iseghem namens de abt.

*Eersamen Cornelis Clayman,
Alsoo de tyt verschenen is vh eerste payment van ons accoord, onsen Eerw Heer Prelaet ordonneert my U door desen te vermanen van daer aen te willen volcommen, ende hetselve tot Brugghe te doen tellen, dienstvolghens zal hy U verwachten & blyve naer wensch van alle gheluck in u nieuw houwelick, U oormoedighe Dienaer
Br. Norbertus van Iseghem Rel. Conv. Dun
Brugghe 17 apr 1717*

De herinnering blijkt niet voldoende.

*Monsieur Clayman,
Onze eerw heer prelaet heeft my gecommiteert ten syne van absolve een eynde te maken van uwe affaire, tsy in het vriendelyck ofte by justitie, waertoe my alreede alle de papieren syn ghestelt in handen, & mits ock altyt meer genegen ben om alles in 't vriendelick afte leggen als het enigszins doenlyck is, te meer omdat ik considereren wil de vriendschap daerin wy nu so lang hebben gecorrespondeert, comme U door deze hier van part geven, omdat ghy hier in 8 dagen my daerover uw intentie zou laten weten & ik my naer advenente zou kunne reguleren, onze hr Prelaet doet u zeer groeten & verhoopt dat gy liever de weg van vriendschap als die van recht zal kiezen,*

doch wil u par advance wil adverteren dat hy tot ontlasting van zyn eygen conscientie niet is gere-solveert noch zelfs en mag ten uwen proffytte laten passeren de quittantie van 529 p 12 sch gr die in de laatste rekening is gezonden in sercreance, & gy van uw kant, in uw conscientie wel weet dat deselve noyt en is betaelt, ick sal dan op alles antwoord ver-wachten.

Fr. Norbertus van Iseghem.

Het volstaan blijktbaar nog niet. De abt zal in hoogst eigen persoon langs komen naar Ten Bogaerde.

Lucas, abt van Duynen schrijft 17 mei 1717 naar dezelfde Clayman vanuit Brugge. Het is een antwoord op zijn brief van 14 dezer, wat hij liefst vriendschap-pelijk wil regelen. Er dreigt een proces als de pach-ter de som 371-5-7 betwist. Die haalt aan, dat zijn vrouw in 1694 30 kazen heeft geleverd aan de abdij ... waarvan geen spoor in de afrekening te vinden is, en dat op 29 december 1703 te veel is belast met 529-12-0 door ontvanger Eugenius De Witte, intus-sen overleden.

Die ontvanger resideerde in 1702 op de hoeve Groot Allaertshuizen, zo blijkt uit ander stuk van dit dos-sier. De betwisting gaat dus bijna 13 jaar terug !!

Clayman moet de kwittantie van die 529-12-0 aan de prelaat ter inspectie voorleggen, te Brugge. Hij moet uiteindelijk 250 pond betalen in 2 maal, eerst op Allerheiligen 100 pond en 1 jaar nadien 150 pond. Blijkbaar had hij een punt !! Er viel 29-12-0 weg ...

Gedaen te Ramscappel 24 mei 1717

F. Lucas abt vd Duynen

Cornelius Clayman

Brugge 14 december 1717

Brief van Norbertus van Iseghem aan Clayman.

Bij terugkeer uit Gent vind ik uw brief : ik dacht dat hr prelaat zou voldaan zijn. Hierbij de gevraagde kwi-tantie en zalig Nieuwjaar ....

Brugge 3 december 1718 van Norbertus van Iseghem aan Clayman.

De vervaldag van het laatste payment van ons ak-koord is reeds een maand voorbij ; laat mij weten wanneer de heer prelaat u mag verwachten voor de vereffening & quittantie.

(met dank aan Honoré Boydens)

1 pond groot Vlaams was 20 schellingen groot Vlaams of 240 grooten Vlaams of 12 pond Parisis of 240 schellingen Parisis of 2880 penningen (deniers) Parisis of 6 gulden of 120 stuivers.

De koopkracht van zo'n pond zou vandaag ong. 60 euro zijn !

bew. G. Demerre

Een theoloog uit Nieuwpoort

JOSSE CLICHTOVE

In 1972 was de heemkring Bachten de Kupe zo alert om het geboortejaar van de Nieuwpoortse Josse Clichtove te gedenken. Deze Nieuwpoortse zoon maakte er geen geheim van, dat hij in 1472 als Ju-docus Clichtoveus Neoportuensis was geboren.

Voor die gelegenheid had kanunnik Karel Berquin - zoon van Karel Romaan Berquin - een werk ge-schreven in de heembibliotheek "*Bachten de Kupe*" nr. 5 "*Josse Clichtove van Nieuwpoort, Parijse hu-manist, meester in de theologie, priester van het bisdom Terwaan, kanunnik van Chartres*". Er werd o.m. gebruik gemaakt van een werk van J.P. Mas-saut, van de universiteit van Luik : "*Josse Clichtove, l'Humanisme et la Réforme du Clergé, Luik, 1968*".

Toen werd door toedoen van de heemkring een plaat ingehuldigd bij de brandweerkazerne aan de Justus Van Clichthovenstraat. Kanunnik Berquin merkte toen fijntjes op, dat men eigenlijk de naam anders had mogen spellen.

De naam was gegeven bij de wederopbouw van Nieuwpoort, bij de uitbreiding van de stad naar het zuiden toe in de 20-er jaren van vorige eeuw.

Als vijftienjarige student trok Clichtove naar Parijs in het Navarra college en de Sorbonne. Men heette hem in 1499 *socius sorbonicus*. Hij behaalde zijn li-centiegraad in de theologie op 9 mei 1506 en werd doctor (magister) op 4 december 1506.

Deze magister schreef diverse traktaten, waarvan er zeker 71 zijn uitgegeven. Dat gebeurde in Parijs, Lyon, Straatsburg, Basel, Keulen en Deventer.

Daaronder waren er vijf polemische traktaten waarin hij Luther van antwoord diende. Allemaal versche-nen die in het Latijn. Enkele werden in het Frans vertaald.

Hij was intussen kanunnik van de kathedraal van Chartres, maar geen enkel traktaat werd tijdens zijn leven in zijn moedertaal vertaald.

Eerst in 1554 verscheen bij Jan Roelants een Dietse versie van een selectie uit zijn Latijnse sermoenen. De vertalers zijn kartuizers van Roermond geweest, die dan nog een Hoogduitse versie uit 1547 hadden gebruikt.

"Hier beginnen seer schoone Christelijcke ende Evangelische Sermoenen ... etc. wt de Sermoenen Judoco Clichtovei."

Uit deze 43 sermoenen, nemen we de laatste "Vanden tijt der Pestilentien. Hoe men een mensche houden sal tot Gode, inden tyde der Pestilentien"

Clichtove beleefde in zijn studiejaren te Parijs de grote volksziekte van 1496 (morbus gallicus) en later te Chartres in 1529 de "zwetende ziekte".

Een Duitse versie was ontstaan in 1547, naar aanleiding van de pest in Zuid-Duitsland. De kartuizers hebben er een vertaling van gemaakt, toen er pest heerste in Keulen en het Rijnland, om weldra Antwerpen en de Kempen te bereiken.

SERMOEN

"Maer onder den menighen ende verscheyden gheeselen, die den sondaren van God toeghesonden worden, in den loop des verganckelijcken levens, plachmen drij die principaelste ende vervaerlijcxste plaghen te noemen ..."

(omgezet)

... degene die niet een persoon alleen, maar een hele gemeente treffen, te weten : levensduurte, oorlog en pest.

Ze hebben met elkaar te maken, of volgen uit elkaar.

Want in de oorlog, wanneer men de landerijen berooft, blijven de akkers onbewerkt : omdat ze niet op het gepaste tijdstip door de landbouwers kunnen voorbereid worden, uit vrees voor de vijanden. Door het gebrek van de vruchten van die akkers en als de mensen niets vrij uit andere gebieden - waar er genoeg is - kunnen betrekken, ontstaat er levensduurte.

En omdat men tijdens levensduurte geen gezonde spijzen en alleen wat men krijgen kan heeft : groeien er gezwollen [humoren] in het menselijke lichaam. Wanneer deze kwade gezwollen nadien vuil worden in het lichaam, genereren zij pest, die haar oorsprong heeft door de inwendige bedorvenheid [*feninicheyt*] in het menselijk bloed, wat dan overgaat door besmettelijkheid bij veel anderen en het overvalt huizen en steden.

Het is duidelijk, door menig onderzoek ondervon-

den, dat in de oorlog, de levensduurte en de pest als oorsprong heeft. Deze drie gesels Gods zijn onderling verwant.

Onder deze drie is de pest de gevaarlijkste, ze wordt ook het meest gevreesd en is het meest verwoestend voor de mensen. Ze treft alle mensen in de gemeenschap, rijk of arm, jong of oud, sterk of zwak, edel of niet.

In geval van oorlog grijpen sommigen de kans naar vrije steden en versterkingen te gaan en de machtigsten en rijken, prinsen en koningen, worden meest beschermd.

Bij grote levensduurte, zijn rijken ook het meest beschermd dan de hongerigen, want zij kunnen zich spijzen veroorloven, terwijl de armen door gebrek worden bedreigd.

Maar in geval van pest, hebben noch koningen, noch rijken enig voordeel boven de anderen, maar ze zijn allen kwetsbaar voor de dodelijke ziekte.

De pest, zou door drie oorzaken, haar oorsprong hebben:

a) ten eerste de toorn en verbolgenheid van God, komende door onze zonden, die deze gesel over onze steden en volkeren pijnlijk treft.

b) ten tweede zou de pest door natuurlijke uitwendige oorzaken ontstaan : door vervalste en bedorven lucht, die komt van vervuilde nevel en vochtigheid en soortgelijke oorzaken. Diegene die zulke lucht inademen, worden binnenin ontstoken en krijgen de pest zoals vissen ziek worden en sterven in de broeken, in vijvers en poelen waarin vuil stinkend water is. Zoals die vissen in het water leven, leven mensen in de lucht. Daarom moet men rekening houden met het milieu waarin we leven.

Deze oorzaak is dikwijls algemeen in een stad of in een streek : zover als die vervuilde lucht reikt. De beste remedie in dit geval, is te veranderen van lucht en op reis te trekken naar een plaats waar de lucht niet bedorven is : puur en helder.

Wanneer het onmogelijk is om ver te reizen van de ene stad naar de andere, is er nog een tweede remedie : 's morgens wat medecijnen te nemen tegen bedorven lucht als "*ruyte, alsem, wijnazijn*" [*Ruitekruid = Liggend Sint-Janskruid*] en dergelijke, die een zekere "*scherpicheyt*" hebben om de slechte lucht te keren, zodat ze niet "*totter herte en come*".

c) een derde oorzaak van de pest is de vervuiling en verwording van de inwendige organen van het lichaam die gevoelig zijn voor de pest. Ook de lucht die gezonden ontvangen van zieken is dikwijls de oorzaak. De pestziekte is zeer beklijvend en gaat over naar andere mensen. Tegen deze oorzaak die bijzonder is, geldt voor iedereen : soberheid in eten en drinken is de beste remedie, alsook matigheid in de arbeid. Door deze twee kunnen kwalijke organen

in het lichaam niet groeien.

Een goede remedie tegen deze kwaal is, dat men vermijdt om te gaan, met deze die door de pest zijn aangestoken. Ja, diegene die zich ziek voelen, en weten dat ze de pest hebben, moeten vermijden dat ze in de buurt van gezonden komen. Ze hebben de natuurlijke plicht en volgens de Goddelijke wet, mogen zij niet de oorzaak zijn van de ziekte of de dood van andere mensen.

ZIJN GRAFSTEEN

Die lag in de collegiale Sint-Andreas kerk te Chartres. Het gebouw dateert uit 1108 en eind 12de eeuw werd een koor opgetrokken bovenop steunbogen, over een zijarm van de Eure.

Die kerk werd in 1791 geprofaneerd als staatsbezit. Het werd een magazijn voor de cavallerie. In 1805 stortte ze gedeeltelijk in en werd de toren afgebroken.

Uit veiligheid werd in 1827 ook het bouwvallig koor afgebroken. De steunbogen zijn gedeeltelijk nu nog te zien langs de Eure.

Het heeft dan nog twee keer gebrand in het gebouw. Eerst in 1861 en vooral in 1944, op 16 augustus, hebben de bezettende Duitsers nog een verwoesting aangericht, bij hun gevecht tegen de 7e en 5e divisie van het leger van generaal Patton. Dan is ongetwijfeld de grafsteen stuk gegaan.

De tekst die erop stond is in 1894 gepubliceerd door J. Clerval. Het is uit deze uitgave dat Luc Devliegher ze heeft genoteerd.

“Corpus ipsius fuit conditum in medio choro S. Andree sub lampade ipsique fuit superimpositus lapis in quo, sicut praeceperat, multos circa se discipulos cum libro docens, effingebatur”

Zijn lichaam is begraven onder de godslamp in het midden van het koor van St.-Andreas. Erboven werd, zoals hij opgedragen had, een steen geplaatst, waarop hij stond afgebeeld, terwijl hij aan veel leerlingen rondom hem les gaf uit een boek.

(naar +A. Viaene, Biekorf 1972 p. 343-347)

Colofon

Roger Dansercoer (+ 2008) was onze eerste voorzitter en Marie José Keukelinck (+2005) moedigde onze werking aan. Wij konden beroep doen op de collecties van Jules Callenaere (+ 2007) en Roger Pieters (+ 1992) schreef de statuten.

Nadat onze vereniging aangenomen werd door het stadsbestuur in 1992, tekende Paul Bourgois ons embleem: een Nieuwpoortse grenspaal uit 1581.

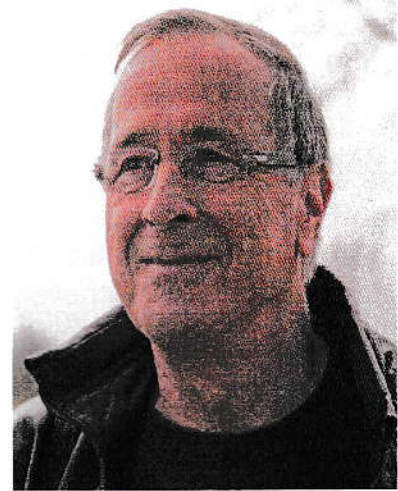
Onze archiefkrant begon in 2008 en voor de bladspiegel zorgt archivaris Walter Lelièvre nog altijd.

Sinds dit jaar staan de teksten op de website van Nieuwpoort.

www.nieuwpoort.be / cultuur / patrimonium / archief / archiefkrant

Wij genieten reeds lang steun en inbreng van Honoré Boydens (° 1921), ere-burger Bertha Dehouck (°1926), weduwe Jules Callenaere, Luc Filliaert en Freddy Beun. Permanent assisteert Ghislain Dutrieue met zijn collecties en Friede Lox met haar onverdroten alertheid voor cultuur en toerisme in Nieuwpoort.

In Memoriam

TOON HILLEWAERE (1942-2016)

Heel onverwacht moesten wij afscheid nemen van een cultureel ambassadeur van onze stad. Hij volgde nauwgezet de agenda van onze vereniging. Was zelf een culturele duizendpoot met zijn pen en vòòr het voetlicht. Hij bracht dichters en zangers onder de aandacht met een voorkeur voor de Franse culturele wereld. Hij signaleerde permanent tentoonstellingen binnen en buiten onze grenzen via de moderne media.

Redactieadres:

Vrienden van het Patrimonium

p/a Kaai 50 – 02/04 – 8620 Nieuwpoort

Verantwoordelijke uitgever G. Demerre

Canadalaan 61 - 8620 Nieuwpoort

